

Výzkumný design, aneb – co musí obsahovat návrh výzkumu:

1. *Vymezení výzkumného tématu*
2. *Rozbor sekundární literatury*
3. *Vymezení výzkumného cíle*
4. *Vymezení výzkumných otázek*
5. *Analýza proveditelnosti*
6. *Redukce reality*
7. *Definice konceptů (konceptualizace)*
8. *Operacionalizace*
9. *Identifikace proměnných*
10. *Určení zdrojů dat*

1. Vymezení výzkumného tématu

Pokud se dlouhodobě nepohybujete v oblasti výzkumu a nemáte již vybranou svou výzkumnou specializaci, budete na počátku stát před otázkou: **jak vybrat téma?**

V podstatě vše je možné zkoumat ve vztahu k mezinárodním vztahům, téměř neexistuje omezení.

Obecná odpověď zní – **ať je to relevantní a zpracovatelné!**

Základní otázky při výběru tématu: je téma skutečně relevantní? Relevantní vůči mezinárodním vztahům - problémy skutečného světa, i vůči vědě o mezinárodních vztazích – problémy akademického světa mezinárodních vztahů (tyto dva světy rozhodně nejsou stejné)

Je fenomén pozorovatelný a dokumentovatelný?

Kde hledat inspiraci pro vybrání tématu?

Osobní (politická motivace, osobní zkušenosti, diskuse, problémy, co Vás trápí);

Mimo vědecký – denní tisk, média, internet, týdeníky (zahraniční – Economist; Newsweek, Respekt, Reflex, Ekonom, Euro) – se vším opatrně, spíše jako iniciální vstupy

Vědecký – monografie, časopisy, konference

- Výzkumné téma obvykle souvisí s **politickým** (tj. s politickou realitou) nebo **politologickým** problémem (tj. způsobem, jakým politologie přistupuje k politické realitě).
- Na výběr výzkumného tématu má vliv osobní, akademická a sociální **motivace** vědce, **stav dosavadního výzkumu, omezení** (publikum, politický faktor, finanční otázky)

- Motivy pro výzkum se zásadně liší podle toho, zda jde o **základní** nebo **aplikovaný** výzkum
- Který problém je v politice/politologii často diskutován?
- Který problém je málo zohledňován?
- Která samozřejmost musí být jednou zpochybněna?
- Která nepravděpodobnost si zaslouží být zkoumána?
- Jak to bylo doopravdy?
- Proč se toho dosáhlo?
- Kdo něco činí, kdy, proč a s jakými výsledky?
- Co lze dělat?
- Co se stane, když?
- Co jsem četl, slyšel, myslel, co mě zaujalo, znepokojilo, mobilizovalo?

Pokud začínáte se skutečným výzkumem, ptejte se nejdříve sami sebe:

- Znáám literaturu v dané oblasti dobře? Jaké jsou zde důležité (již řešené) problémy či otázky? Které otázky související s daným tématem jsou natolik zajímavé, aby se jim věnovala zvýšená pozornost?
- Může moje práce vyplnit nějaké „bílé místo“?
- Existuje již nějaký podobný dokončený výzkum nebo studie?
- Jde o „horké téma“?
- Bude moje práce mít na danou oblast vliv?

Položte si následující otázky:

- Proč bude někoho mé téma zajímat?
- Co by se měl čtenář o něm dozvědět?
- Co již asi čtenáři vědí (nebo si mohou lehce najít ve zdroji příbuzném)?
- Co bych jim chtěl/a sdělit navíc?
- Chci je také o něčem přesvědčit?
- K čemu budou čtenáři můj text používat?

2. Rozbor sekundární literatury

Téma, vybrané na počátku, je většinou příliš široká a komplexní, příliš obecné, než aby byl výzkum proveditelný – zkuste napsat něco smysluplného na téma „mezinárodní terorismus“ nebo „česká zahraniční politika“. Nebo, naopak, máte pocit, že jste vybrali téma, k němuž není k dispozici žádná relevantní literatura. Abyste získali základní přehled, potřebujete provést důsledný **přehled a rozbor sekundární literatury**. Bez jeho provedení můžete skončit tím, že budete pracovat na něčem, co už bylo dávno popsáno a vy máte dojem, jako byste objevovali Ameriku či na něčem, co jednoduše vyzkoumat nelze.

Rozbor sekundární literatury shrnuje, jakým způsobem se s vybraným tématem vypořádává existující odborná literatura. Rozbor sekundární literatury je zpravidla proveden **před stanovením výzkumného cíle a výzkumných otázek**. Je tomu tak proto, že rozbor a přehled

sekundární literatury napomůže vyhnout se stanovení nerelevantních, nezvladatelných, nesmyslných cílů či již dávno prozkoumaných otázek.

Měl by proto zahrnovat všechny důležité příspěvky k výzkumu daného problému. Na tomto základě pak identifikuje v odborné literatuře debaty, bílá místa či nedostatky, které motivují autorův výzkum. U kratších statí proto někdy bývá motivační část součástí rozboru literatury, výzkum je prezentován především jako snaha doplnit stávající literaturu, ať už jako příspěvek do probíhající odborné debaty, zaplnění bílého místa či nápravu převládajících omylů.

Shrnutí důvodů pro provedení rozboru sekundární literatury:

Pro získání informací o tom, co bylo a nebylo zkoumáno

Vyvinout obecná vysvětlení pro daný fenomén

Identifikovat potenciální vztahy mezi koncepty

Sledovat, jak s tím samým tématem pracovali jiní – jaké koncepty a jak byly definovány, jak s nimi bylo pracováno

Identifikace zdrojů dat, s nimiž pracovali ostatní

Získat představu o tom, jakou vazbu má váš projekt k projektům jiných – jinými slovy, získáte představu o tom, jaký bude přínos vašeho projektu k existujícím výzkumům

OBEČNÁ RADA:

Postupně se seznamujte s nabídkou odborných časopisů, českých i zahraničních, s elektronickými zdroji. Studenti se často ptají – kolik publikací musím mít ve svém „přehledu literatury“, aby byl přijat? Odpověď není snadná, záleží na povaze projektu, jeho rozsahu i na tom, kolik zdrojů je k dispozici.

Důležité – dívejte se na přehled literatury také jako na zdroj další literatury: každý článek cituje další práce (v seznamu literatury, v poznámkách pod čarou), dlouho tam budete nacházet nové věci, seznam bude rychle expandovat, dokud nezjistíte, že už se trochu točíte v kruhu, že máte „sít referencí“ kompletní.

Jak identifikovat relevantní literaturu? Začněte hledáním klíčových slov na Google Scholar, Web of Science; JSTOR, EBSCO (případně další dostupné elektronické databáze), knihovní katalogy. Pokud opravdu nemáte žádnou počáteční znalost tématu, začněte nejprve hledat klíčová slova, až poté konkrétní autory a díla.

3. Vymezení výzkumného cíle

Každý výzkum by měl začínat *zvědavostí*, tj. zcela konkrétním zájmem získat na konci bádání určité konkrétní závěry a odpovědi. Bez této elementární zvědavosti pozbývá jakýkoli výzkum smysl. Tato zvědavost vás rovněž směřuje ke konkrétnímu výzkumnému cíli: výzkumným cílem může být *vysvětlení fenoménu, interpretace fenoménu, popis fenoménu, zpochybnění či podpora existujících argumentů, kritika, založená na výzkumu, doporučení atd.. Každý výzkum musí mít svůj cíl, jinak je zbytečný!*

Jak postupovat při výběru cíle?

Hodně vám pomůže již přehled sekundární literatury, který značným způsobem zpřesní Vaši představu o možných cílech výzkumu.

Poté je doporučené provést „brainstorming“ ať už individuálně či ještě lépe se svými kolegy. V průběhu brainstormingu si graficky znázorňujte nejrůznější nápady, vztahy mezi nimi, proveďte to, co je označováno jako „volné psaní“, kdy veškeré myšlenky, ať potenciálně relevantní či zcela zbytečné, téměř bez rozmyslu zapisujete a vracíte se k nim,

důležité je nezastavit se hned na počátku procesu, ale vypisovat si veškeré ideje a nápady, které vám proletí hlavou, bez obav, že z nich použijete třeba jen jedno procento. **Nejhorší na počátku stanovení cíle výzkumu je „zaseknout se“ z důvodu obav o relevanci, v drtivé většině případů se dobré nápady dostávají až po probrání mnoha a mnoha idejí a myšlenek!**

4. Vymezení výzkumných otázek

Výzkumné otázky představují druhou část stanovení výzkumného cíle. **Pro vlastní výzkum je absolutně nezbytné se vždy pevně a nezvratně držet výzkumných otázek a cíle.** V průběhu výzkumu budete zjišťovat, že se objevují nové a nové zajímavé fenomény, otázky, problémy, které byste chtěli do své studie zahrnout. **Ovšem to je chyba, neboť výzkum pak ztrácí na koherenci a na výzkumu.** Zároveň mějte na paměti, že do výzkumu a výzkumného textu **nepatří nic, co nevede přímo ke zodpovězení otázek či k naplnění výzkumného cíle.** Tj. musíte odolat pokušení zaplňovat text informacemi historického a přehledového charakteru, které jsou k dispozici v sekundární literatuře či dokonce v on-line encyklopedií, **jediné, co vás zajímá je zodpovězení vašich otázek a splnění výzkumného cíle,** vše ostatní je zbytečný balast.

Co je výzkumná otázka?

Je to způsob, jakým uvažujete o daném tématu ze svého vlastního hlediska. Dobré výzkumné otázky většinou začínají obecným problémem, který je postupně zužován na zcela konkrétní téma zkoumání. Tento úzce vymezený pohled pak soustředí váš zájem na určitou oblast nebo záležitost. Později vám může výzkumná otázka pomoci vytvořit tezi nebo hypotézu, ke které shromáždíte údaje nebo informace pro svou (diplomovou) práci.

I při psaní kratších textů (nebo třeba seminárních prací) je proto na dobré výzkumné otázce pracovat – i zde totiž můžete udělat zásadní chyby, například zabývat se příliš mnoha problémy najednou a nedospět k žádnému závěru, pointě.

Rizika při stanovení otázek: Příliš široké otázky a příliš mnoho otázek, stejně jako příliš úzké a příliš málo otázek. Je tedy patrné, že stanovení otázek je obecně riskantní podnik ☺

Správně stanovená otázka musí být:

- Relevantní
- Testovatelná (ověřitelná)
- Obsahovat prvek originality
- Odpovídat parametrům zadání
- Jasná a jednoduchá
- Motivující

Postup:

Brainstorming = sepište si všechny nápady a formulujte si je ve formě otázek

Vyhodnoťte položené otázky, vyberte si ty relevantní

Zkuste z vybraných otázek vytvořit jednu otázku, která by zastřešovala celou práci

Nechte nápad uležet a opět se k němu vraťte a zhodnoťte ho.

Finálním výsledkem by měla být jedna zastřešující výzkumná otázka.

K ní může stanovit dílčí výzkumné otázky (např. odpovídající jednotlivým kapitolám práce). Neexistuje návod či rada, kolik výzkumných otázek si položit, nicméně lze doporučit mít k jedné zastřešující otázce maximálně čtyři až šest dalších dílčích podotázek, které se k zastřešující otázce vztahují.

Pozor, neplést výzkumné otázky s hypotézami!

Hypotéza je výrok, který dopředu specifikuje vztahy mezi jednotlivými prvky v konceptu, či mezi jednotlivými koncepty. Vychází z navrhovaného vysvětlení daného fenoménu.

Říká, jak si myslíme, že fenomén funguje a tento výrok testujeme, abychom zjistili zda tomu tak je, či jaké podmínky musejí nastat, aby se daný fenomén choval tak, jak si představujeme.

Hypotéza musí být jasně řečena, pracovat s konceptualizovanými pojmy

Musí být ověřitelná

Musí být pravděpodobná

Musí to být obecný výrok – nikoli výrok týkající se jednoho jediného jevu.

Ale zároveň dostatečně specifická a empirická – musí se dotýkat fenoménů, které lze empiricky uchopit. Např. výrok, že demokracie je nejlepší formou vlády je normativní a bude velice obtížné ji potvrdit

Nesmí být tautologická

Většinou vycházíte z existujících teorií (neorealismus, realismus, liberalismus, konstruktivismus...)

Ale někdy také teorie chybí, pak vysvětlení můžete navrhnout díky přehledu literatury, a z tohoto vysvětlení udělat hypotézu.

5. ***Analýza proveditelnosti*** – jsou pro mé téma a otázky dostupná data? Kde a jak jsou přístupná? Mám na výzkum dost času? Mám na to dost erudice? Mám na to nezbytné prostředky a zázemí? Jaká jsou rizika pro výzkum?

6. Redukce reality

Sociálněvědný výzkum pracuje se značně redukováným popisem reality. Redukce je v rámci výzkumu vícenásobná a spočívá zejména v:

- Redukci počtu pozorovaných proměnných
- Redukci analyzovaných vztahů mezi nimi
- Redukci zkoumané populace na „vzorek“.
- Redukci časového kontinua na jeden (několik málo) bodů.

Redukce je zásadní rozhodnutí/redukce v politologickém výzkumu vnímá výběr musí být zcela jasné, co daným konceptem rozumíme (více k redukci reality – viz povinná literatura *Disman*)

7. Definice konceptů (konceptualizace)

Koncepty jsou myšlenky, vyjádřené pomocí **slov nebo symbolů a zároveň definicí**. Tvoří jazyk (názvosloví, žargon), vědecké disciplíny, s jehož pomocí přistupuje ke svému předmětu zkoumání.

Konceptualizace nám říká, jaké empirické jevy a fenomény znamenají daný koncept zahrnuje a vylučuje. Při výzkumu lze využívat již zaužívaných konceptů nebo definovat nové koncepty (např. na základě analýzy konceptů každodenního života).

Například – máte otázku, zda demokracie více inklinují k míru, či že za posledních padesát let je uspořádání mezinárodních vztahů mírovější. Znamená například, že „mír“ zároveň vylučuje jakýkoli „konflikt“? Nebo se ptáte na to, jak veřejné mínění ovlivňuje zahraniční politiku. V tomto případě musíte přesně a přesvědčivě vysvětlit, co pro vás znamená *veřejné mínění*, *ovlivňování* i *zahraniční politika*, jinak výzkum ztrácí smysl

6 pravidel pro specifikaci konceptu:

1. Proveďte průzkum literatury co nejdůsledněji
2. Buďte co nejjasnější a co nejvíce vyčerpávající při specifikování vlastností, které přisuzujete konceptům, které užíváte – vy i vaši čtenáři si musejí být stoprocentně jisti, že vědí, co myslíte svým konceptem.
3. Dostatečně promyslete to, jak spolu jednotlivé prvky konceptu komunikují, aby se Vám neztratil se zřetele celkový smysl konceptu – musí to být koherentní, vztahy musejí být logické.
4. Snažte se, aby koncept nebyl přehnaně abstraktní (x, y, z – dvě stránky o tom, a ztratíte přehled...) – koncept by měl být vystavený už přímo pro daný výzkum, jinak se vám může stát, že se pod daný koncept vejde všechno... Například – rozděl a panuj na blízkém východě
5. Uvědomte si, že v empirickém výzkumu, každý koncept musí být nakonec operacionalizován a měřen – nemusíte mít dostatek dat (socializace...)
6. Pracujte graficky, tabule, papíry, poznámky, pořad si pište, kreslete, vymýšlejte...

TIP: pokuste se konceptualizovat termíny: atlanticismus, kooperativní chování, mocenský zájem, liberalismus, instituce, stranický systém, regionalismus, politické násilí.

8. Operacionalizace

Problém u sociálních věd je, že nakonec téměř vše musíte měřit, byť ve většině případů tomu studovaný předmět příliš nenapomáhá. V případě interpretativních studií vás tento problém nečeká, ale pokud chcete nalézt spojení mezi teorií a empirickou realitou, mezi příčinou a následkem, analyzovat vztah mezi jednotlivými faktory ve fenoménu, **potřebujete měřit**. Např. změřit teplotu je jednoduché, ale i tady je problém, protože často musíte přisuzovat i kvalitativní hodnoty. Zkuste změřit „efektivitu ekonomické diplomacie“. **Abyste byli schopni měřit, je potřeba převést koncepty do měřitelné, operacionalizované podoby.**

Vždy existuje problém mezi tím, co chce po vás teorie a tím, co je dostupné ve formě dat *operacionalizace*

Operacionalizace představuje z metodologického hlediska naprosto klíčový postup, jehož kvalita rozhoduje o kvalitě celého výzkumu bez ohledu na to, zda zkoumáme svět kvantitativně, kauzálně či interpretativně. Operacionalizace propojuje abstraktní pojmy, které používáme k chápání světa, s konkrétními pozorováními. Říká nám, jaká data máme sbírat a co přesně musíme na jejich úrovni zjistit, abychom mohli říct, že došlo například k mocenskému vzestupu státu X či ke zprůhlednění politického prostředí v zemi Y. Operacionalizace nám poskytuje vodítko pro specifikaci proměnných.

9. Identifikace proměnných

.Proměnná je empirickým měřítkem určité charakteristiky. Musí mít alespoň dvě hodnoty. Proměnná nabývá určitých kvantit či kvalit.

Podle role proměnné ve výzkumu a v příčinném procesu rozeznáváme

Nezávislou proměnnou

Závislou proměnnou

Intervenující proměnnou

Nezávislá proměnná je proměnná, od níž očekáváme, že proměny v jejích hodnotách budou ovlivňovat hodnoty proměnné závislé.

Tudíž, závislá proměnná je proměnnou, u níž očekáváme, že variace v jejích hodnotách jsou závislé na variaci hodnot v proměnné (či v proměnných) nezávislých.

Intervenující proměnná je proměnná, která vstupuje do vztahu mezi nezávislou a závislou proměnnou a touto intervencí je schopna dodatečně proměnit hodnotu závislé proměnné.

Podle povahy proměnné rozeznáváme:

Nominální proměnná: o jejíchž dvou hodnotách můžeme pouze říci, zda jsou stejné či různé (škola, fakulta, obor). Hodnotami mohou být texty (písmena), případně i číselné kódy. Lze u nich zjišťovat jen rozdělení četností, nemůžeme provádět aritmetické operace (sčítat apod.), výjimkou jsou binární proměnné (viz dále).

Ordinální (pořadová), u jejíž dvou hodnot můžeme navíc určit pořadí (úroveň spokojenosti, vzdělání). Jako hodnoty lze použít text, datum, číslo. Pro statistické analýzy (s výjimkou zjišťování četností) je třeba texty převést na čísla. S typem datum lze provádět jen některé výpočty, a to pouze v některých programových systémech.

Intervalová (rozdílová) proměnná je taková, pro jejíž dvě hodnoty můžeme navíc (k možnostem ordinální proměnné) vypočítat, o kolik je jedna hodnota větší (resp. menší) než druhá (měsíční příjem domácnosti, počet dětí v rodině). Hodnotami jsou tedy čísla.

Poměrová (podílová) proměnná je ta, pro jejíž dvě hodnoty můžeme navíc (k možnostem intervalové proměnné) vypočítat, kolikrát je jedna hodnota větší (resp. menší) než druhá, tzn. jedná se pouze o kladné hodnoty (počet členů domácnosti).

Nominální a ordinální proměnné jsou souhrnně označovány jako **kvalitativní**; intervalové a poměrové proměnné jsou souhrnně označovány jako **kvantitativní (numerické)**, v české

literatuře se můžeme setkat též s pojmem *kardinální*. Kvantitativní proměnné můžeme podle jiného hlediska dělit na

- *diskrétní*, které nabývají pouze celočíselných obměn (*počet* válců automobilu), a
- *spojité (metrické)*, jež mohou nabývat libovolných hodnot z určitého intervalu (věk respondenta, cena výrobku, roční příjem domácnosti).

Nominální, ordinální a kvantitativní diskrétní proměnné můžeme souhrnně označit jako **kategoriální** (obměny těchto proměnných nazýváme kategoriemi). Podle jiného hlediska je můžeme dělit na

- *dichotomické (alternativní)*, které nabývají pouze dvou kategorií (ekonomicky aktivní a neaktivní, kuřák a nekuřák), a
- *vícekategoriální (množné)*, jež nabývají více než dvou kategorií (rodinný stav, obor).

10. Určení zdrojů dat

Sociální vědci využívají tři hlavní kategorie sběru dat:

- 1) pozorování, 2) analýza dokumentů, 3) rozhovory/dotazníky.

Pro co se rozhodnout?

- 1) co je dostupné vzhledem ke zvolenému tématu
- 2) co je validní vzhledem ke zvolenému tématu
- 3) co je dostupné vzhledem k mým možnostem

Z toho vyplývá, že rozhodnutí ohledně zdrojů dat je většinou kompromis.

Pozorování:

Výhody – pozorujete aktéry v jejich přirozeném prostředí, je to bezprostřední přístup, ale jste subjektivním příjemcem informací

Je to obzvláště psychicky náročné, vyvíjí se často váš vztah k pozorovaným

Ve všech případech musíme mít na paměti etické otázky – mějte na paměti, co by se stalo, pokud by identita pozorovaných odhalila, používáte ve své zprávě deskriptivní nebo posuzující výroky, bude možné tuto metodu na tomto místě použít v budoucnu, nebo jste svým přístupem tuto možnost na dlouho dopředu spolehlivě zničili? Nechte váš rukopis přečíst dalším lidem, specificky kvůli pohledu na etické otázky

Pozorování je zejména užitečné pro antropology, sociology či psychology, bývá stále častěji užíváno i v politologii a mezinárodních vztazích. Může být použito např. při sledování velkých summitů, exekutivního rozhodování, parlamentních diskusí, tvorba legislativy.

Analýza dokumentů:

Obracíte se k nim, pokud nemůžete pozorovat, či pracovat s rozhovory a dotazníky – což je v podstatě ve většině případů.

Dokumenty mohou být strukturované a vydávané po dlouhou dobu (např. záznamy z jednání parlamentu, jednání vlády, diplomatické telegramy), nebo nahodilé (dopisy, programová prohlášení, programy, projevy)

Specifickým pramenem mohou být *média* (noviny – ale pozor, neplést noviny jako primární a jako sekundární zdroje)

Mohou být vydávány za veřejné, komerční či soukromé peníze – to ovlivňuje jejich povahu
V mnoha případech je extrémně obtížné se k datům dostat – armádní dokumenty, diplomatické dokumenty, jindy je zase obtížné z toho něco relevantního vybrat (parlamentní diskuse)

Statistiky – statistické ročenky

Osobní archivy

Data ale mohou mít i nepsanou podobu!!! Nástroje, které byly používány atd.

Výhody – dovolí nám to přístup k datům, které nejsou většinou sehnatelné přímým pozorováním nebo rozhovorem

subjektivita je omezenější než při pozorování – z obou stran, dokumenty na vás nereagují, jako lidé při pozorování nebo při interview

dokumenty jsou k dispozici i dalším výzkumníkům,

stále větší množství dokumentů je k dispozici za stále menší peníze (internet) - umožňuje vám to získat data i ze vzdálených zemí a končin

rozšiřují historický horizont

je to většinou levné – dokumenty jsou většinou pořizovány a uchovávány za jiné peníze, než vaše, pokud nepotřebujete konkrétní statistiky (za ty si někdy musíte platit), pak to máte většinou zdarma či za minimální poplatek

Nevýhody – dokumenty nebyly připraveny specificky pro váš výzkum, musíte se podřítit vy dokumentům, ne dokumenty vám

Ti, co dokumenty shromažďují jsou selektivní – často vyřadí něco, co by pro vás zrovna mohlo být zajímavé

Nemáte příliš šancí jak ověřit pravdivost, pravdivost či přesnost dokumentů záleží na tom, kdo co píše. Znam to z vlastní zkušenosti – záznam z jednání, něco potlačíte, něco přihřejete, není to nepravda, ale význam se mění.

bývá obtížné se k dokumentům dostat, některé dokumenty jsou tajné

Rozhovory/dotazníky:

Typy šetření:

Osobní

Telefon

Email

Pošta

Internet (skype...)

Setkání se skupinou

základní rozdělení – strukturované, semistrukturované, nestrukturované

základní rozdíl – v kontaktu s osobou.

k tomu, jak dělat dotazníky a rozhovory existuje značné množství příruček, pro tvorbu návrhu výzkumu není nutné tyto informace znát, v každém případě lze se více informovat v povinné literatuře.